

Lukasz D. Wróblewski

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Gospodarki Międzynarodowej,
Katedra Europeistyki, al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań;
e-mail: lukasz.wroblewski@ue.poznan.pl

POWIĄZANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE NA POGRANICZU POLSKO-NIEMIECKIM W WARUNKACH RYNKU WEWNĘTRZNEGO UNII EUROPEJSKIEJ

Streszczenie: Powiązania społeczno-gospodarcze regionów przygranicznych stanowią przedmiot rozważań wielu autorów w polskiej i zagranicznej literaturze przedmiotu. Przyjmuje się, że są one niezwykle powszechne na pograniczu polsko-niemieckim. Ich szczególne uwarunkowanie stanowi rynek wewnętrzny Unii Europejskiej. Nie znajduje on jednak wyraźnego odzwierciedlenia w rozważaniach prowadzonych nad problematyką regionów przygranicznych na gruncie szeroko rozumianych studiów regionalnych.

Celem artykułu jest przedstawienie powiązań społeczno-gospodarczych polskich i niemieckich regionów przygranicznych w świetle ekonomii rynku wewnętrznego UE. Podstawową metodą badawczą wykorzystaną w pracy stanowi analiza literatury przedmiotu z zakresu regionów przygranicznych i współpracy transgranicznej oraz integracji rynkowej.

Słowa kluczowe: rynek wewnętrzny, pogranicze polsko-niemieckie, współpraca transgraniczna, turystyka zakupowa, swoboda przepływu pracowników

POLISH-GERMAN CROSS-BORDER COOPERATION VS. THE EUROPEAN SINGLE MARKET

Abstract: Cross-border economic relations are analysed by many researchers. However, the concepts of cross-border cooperation illustrated in the literature of regional studies do not present the EU market as a factor of cross-border economic relations. In consequence, it is necessary to carry out an in-depth analysis of the literature on cross-border cooperation and economic integration in order to capture the impact of the single market on cross-border relations. The aim of this study is to describe cross-border cooperation in the Polish-German border area, taking into account the economics of the single market.

Keywords: internal market, Polish-German borderland; cross-border cooperation, cross-border shopping, free movement of labour

Problematyka regionów przygranicznych i zachodzących między nimi powiązań przyciąga uwagę wielu autorów, na gruncie różnych dyscyplin naukowych. Zainteresowanie nią wynika niewątpliwie z intensyfikacji procesów integracyjnych w Europie, zwłaszcza na poziomie regionalnym i lokalnym.

Szczególne zainteresowanie budzi kwestia współpracy transgranicznej jednostek samorządu terytorialnego. W polskiej literaturze najwięcej miejsca poświęca

się współpracy na pograniczu polsko-niemieckim (Ciok 2004; Ciok, Dołzbłasz i Raczyk 2006; Ciok i in. 2008; Dołzbłasz 2012; Dołzbłasz i Raczyk 2016; Guz-Vetter 2002; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Stryjakiewicz 1998; Szmigielska-Rawska i Dołzbłasz 2012; Wróblewski 2010, 2014, 2017). Często podejmuje się także rozważania nad problematyką polsko-rosyjskiej (Kawałko 2008; Słowińska 2009), polsko-ukraińskiej (Andreasik i in. 2003; Bański i in. 2010; Białobrzeska i Kisiel 2003; Jakubowski i in. 2017; Kawałko 2008; Miszczuk 2007; Shcherba 2008; Słowińska 2009), polsko-litewskiej (Poleszczuk i in. 2013; Słowińska 2009) czy polsko-czeskiej (Dołzbłasz 2016; Vaishar i in. 2013; Zenderowski 2002) współpracy transgranicznej. Natomiast w literaturze pojawiają się refleksje przede wszystkim nad francusko-niemiecką, holendersko-niemiecką i niemiecko-austriacko-szwajcarską (Koschatzky 2000; Perkmann 1999, 2003, 2007a, 2007b; Perkmann i Spicer 2007) oraz amerykańsko-meksykańską (Laine 2012; Lawrence 2010; Martinez 1978, 1994a, 1994b, 2001, 2006a, 2006b, 2006c; Strassoldo 1989) współpracą transgraniczną. Do najczęściej prezentowanych zagadnień należą formy, bariery i uwarunkowania współpracy jednostek samorządu terytorialnego, w tym projektów finansowanych ze środków zewnętrznych, na przykład funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

Specyficzne położenie regionów przygranicznych sprawia, że bardzo często wykazują one różnego typu powiązania, takie jak współpraca przedsiębiorstw, turystyka zakupowa i migracje pracowników. Współpraca transgraniczna przedsiębiorstw stanowi relatywnie nowy, lecz popularny przedmiot rozważań. Koncentrują się one przede wszystkim wokół etapów, form, motywów i intensywności powiązań między przedsiębiorstwami (Ciok 2000, 2004, 2011; Ciok, Dołzbłasz i Raczyk 2006; Ciok i in. 2008; Dołzbłasz i Raczyk 2016; Gruchman i in. 2002; Guz-Vetter 2002; Lammers i in. 2006; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Stryjakiewicz 1998; Szul 1999; Van Houtum 1998; Wróblewski 2014, 2017). Nieco rzadziej rozważania dotyczą zjawiska turystyki zakupowej (Bański i in. 2010; Borusiak i in. 2003; Ciok, Dołzbłasz i Raczyk 2006; Clark 1994; Dolińska i Niedźwiecka-Iwańczak 2016; Dołzbłasz i Raczyk 2011; Gruchman 2000; Lammers i in. 2006; Misiak 2002; Stryjakiewicz 1998; Więckowski 2010; Wróblewski 2017) i mobilności pracowników (Borys 1999; Decoville i in. 2010; Lammers i in. 2006; Martinez 2006b; Wróblewski 2017; Zschiedrich 2010). Zjawiska te determinują stopień regionalnych powiązań o charakterze produkcyjnym, konsumpcyjnym, usługowym, towarowym i finansowym. Każdy region, w tym region przygraniczny, może bowiem tworzyć powiązania z innymi regionami o strukturze sieciowej (Czyżewska 2012; Isard 1965; Kuciński 1990; Wróblewski 2017). Przyjmuje się, że zjawiska te na pograniczu polsko-niemieckim są niezwykle powszechne (Borusiak i in. 2003; Ciok i in. 2008; Clark 1994; Gruchman 2000; Krok 2007; Lammers i in. 2006). Granica polsko-niemiecka po akcesji Polski do Unii Europejskiej i strefy Schengen zaczęła bowiem pełnić funkcję granicy łączącej, a nie dzielącej (Wróblewski 2017).

Szczegółne uwarunkowanie powiązań zachodzących między polskimi i niemieckimi regionami przygranicznymi stanowi rynek wewnętrzny UE (Wróblewski 2014, 2017). Pozwala on na intensyfikację wymiany towarowej,

usługowej i kapitałowej między przedsiębiorstwami, zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych oraz optymalną alokacją siły roboczej. Nie znajduje jednak wyraźnego odzwierciedlenia w rozważaniach prowadzonych nad problematyką regionów przygranicznych na gruncie szeroko rozumianych studiów regionalnych (Ciok 2004; Ciok, Dołzbłasz i Raczyk 2006; Ciok i in. 2008; Decoville i in. 2010; Dołzbłasz 2012, 2016; Dołzbłasz i Raczyk 2011; Leimgrüber 1991; Martinez 1994a, 1994b; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Strassoldo 1989; Van Houtum 1998). Celem artykułu jest zatem przedstawienie, na podstawie analizy literatury przedmiotu z zakresu regionów przygranicznych i współpracy transgranicznej oraz integracji rynkowej, powiązań społeczno-gospodarczych na pograniczu polsko-niemieckim w świetle ekonomii rynku wewnętrznego UE.

Ekonomika rynku wewnętrznego UE

Pojęcie rynku, jako kategorii ekonomicznej, wydaje się ogólnie zrozumiałe. Stanowi on miejsce transakcji dotyczącej wymiany dóbr lub usług z wykorzystaniem pieniądza albo, rzadziej, w formie barteru między podmiotami, które je oferują, i tymi, które ich potrzebują do konsumpcji lub produkcji. Rynek to także zjawisko ekonomiczne wynikające z podziału pracy i własności czynników produkcji. Jednakże jego zestawienie z określeniami „wspólny”, „wewnętrzny” czy „jednolity” może stwarzać problemy na gruncie definicyjnym. W literaturze przedmiotu pojęcia jednolitego rynku europejskiego, rynku wewnętrznego i wspólnego rynku z jednej strony są ze sobą utożsamiane, a z drugiej – definiowane rozłącznie. Co więcej, ich znaczenie często przyjmowane jest *a priori* jako powszechnie znane i oczywiste (Czarczyńska i Śledziwska 2003; Musiałkowska, Sapała i Wróblewski 2012; Nowak-Far 2013; Wiktor 2005; Wróblewski 2011, 2012, 2017).

Wspólny rynek wywodzi się z Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą. W art. 2 traktatu przyjęto, że celem wspólnoty było ustanowienie wspólnego rynku poprzez zniesienie opłat celnych i ograniczeń ilościowych w handlu wspólnotowym, zapewnienie swobody przepływu osób, usług i kapitału oraz ustanowienie wspólnej taryfy celnej i wspólnej polityki handlowej. Wspólny rynek to także przestrzeń wymiany dóbr lub usług o wyraźnym wymiarze terytorialnym, tj. Unia Europejska. Dostęp do niego przyznany jest na równych zasadach wszystkim podmiotom funkcjonującym na krajowych rynkach, przy jednoczesnym jego ograniczeniu dla podmiotów z państw trzecich.

Obecnie na gruncie prawa unijnego pojęcie wspólnego rynku nie występuje. Zostało zastąpione przez pojęcie rynku wewnętrznego. Zgodnie z art. 26 ust. 2 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) przez rynek ten należy rozumieć obszar bez granic wewnętrznych, w którym zapewniony jest swobodny przepływ towarów, osób lub kapitału. Jednakże określenie „obszar bez granic wewnętrznych” jest nieprecyzyjne. Rynek wewnętrzny UE nie znosi bowiem granic państwowych, lecz likwiduje bariery w handlu wspólnotowym. Nie reguluje również swobody „przepływu osób”, lecz siły roboczej (Wróblewski 2011, 2012, 2013a, 2013b, 2017). Swoboda przepływu osób wywodzi się bowiem

wprost z obywatelstwa UE (art. 21 ust. 1 TFUE) i jest regulowana w ramach strefy Schengen oraz przestrzeni sprawiedliwości, wolności i bezpieczeństwa. Wiąże się ona ze swobodą przepływu pracowników, lecz nie są to swobody tożsame.

Jednolity rynek europejski wywodzi się natomiast z Jednolitego aktu europejskiego i łączy z założeniami Programu 1992, zakładającego eliminację barier ograniczających funkcjonowanie wspólnego rynku. Jednolitość rynku, jako jego cecha, oznacza zatem odejście od polityki harmonizacji holistycznej na rzecz wdrażania tzw. dyrektyw nowego podejścia, a tym samym zmiany środków integracji z integracji negatywnej na środki integracji pozytywnej.

W klasycznym ujęciu rynek wewnętrzny to trzeci z pięciu etapów integracji gospodarczej. Przyjmuje się, że stanowi on o swobodzie przepływu towarów, usług, kapitału (wraz z płatnościami), pracowników i przedsiębiorczości (Barcz 2011; Czarczyńska i Śledziewska 2003; Nowak-Far 2013; Wiktor 2005; Wróblewski 2011).

Rynek wewnętrzny stanowi szczególne uwarunkowanie powiązań społeczno-gospodarczych regionów przygranicznych, w tym współpracy transgranicznej, turystyki zakupowej i migracji pracowników (Wróblewski 2013a, 2013b, 2014, 2017). Swoboda przepływu towarów, usług, kapitału i płatności zapewnia przedsiębiorstwom swobodny dostęp do nowych rynków zbytu lub zaopatrzenia, a tym samym może prowadzić do wzrostu wolumenu wymiany handlowej i intensyfikacji powiązań między przedsiębiorstwami, oraz – poprzez zjawisko turystyki zakupowej – umożliwi konsumentom zaspokojenie ich potrzeb konsumpcyjnych. Swoboda przepływu pracowników pozwala natomiast tym ostatnim bez przeszkód podejmować zatrudnienie na rynkach pracy innych państw członkowskich, a pracodawcom zatrudniać ich i delegować. W ramach rynku wewnętrznego możliwe jest także założenie przez podmiot gospodarczy nowego przedsiębiorstwa, filii, oddziału lub przedstawicielstwa (Wróblewski 2017).

Każdy towar i usługa charakteryzują się przestrzennie określonym obszarem rynkowym. Rynek zbytu i zaopatrzenia wynika zarówno z wzajemnego oddziaływania na siebie przedsiębiorstwa i jego otoczenia, jak i z sieci rynkowych tworzonych przez granice państwowe, czyli granice celne (Lösch 1961). Obszary rynkowe przedsiębiorstw mogą ulec zniekształceniu lub ograniczeniu, orientując przedsiębiorstwo na rynek lokalny, regionalny lub krajowy, w sytuacji gdy granica ta stanowi barierę dla powiązań różnego typu. Granice państwowe, w odróżnieniu od granic administracyjnych, przecinają bowiem w poprzek obszary rynkowe (Gruchman 2000; Hoover 1962; Komornicki 1998; Lösch 1961; Wróblewski 2017).

Zmiana stopnia przenikalności granicy w wyniku objęcia państwa członkowskiego UE rynkiem wewnętrznym bez derogacji pozwala przedsiębiorstwom przygranicznym częściej osiągać rentę położenia, związaną z możliwością rozszerzenia asortymentowego i terytorialnego rynku właściwego. Przygraniczna lokalizacja stwarza bowiem warunki do tego, aby dobra i usługi niebędące przedmiotem obrotu międzynarodowego stanowiły przedmiot transgranicznych transakcji kupna–sprzedaży (Cieślak 2005; Gruchman i in. 2002; Lammers i in. 2006; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Wróblewski 2017). Istotne jest

jednak zróżnicowanie cen pracy i kapitału po obu stronach granicy. Gdy na rynkach państw członkowskich występuje zróżnicowanie cen czynników produkcji, wpływające na różnice w kosztach wytworzenia, zniesienie lub obniżenie ceł na dobra i usługi w handlu wspólnotowym prowadzi do wzrostu ich konkurencyjności cenowej. W efekcie popyt krajowy, przy założeniu, że cena dóbr lub usług importowanych jest niższa, może zostać zaspokojony przez podaż zagraniczną. Im większe jest ich zróżnicowanie, tym zjawisko współpracy transgranicznej przedsiębiorstw powinno charakteryzować się wyższym stopniem intensywności. W dłuższej perspektywie relokacja dóbr i czynników wytwórczych (optymalna alokacja) może jednak prowadzić do zmniejszenia zróżnicowania się ich cen, a w konsekwencji do spadku intensywności samych powiązań (Clark 1994; Hoover 1962; Wróblewski 2017).

W dalszej perspektywie powinna nastąpić zmiana rachunku opłacalności importu, czyli stopniowe zastępowanie go produkcją wspólnotową. Efekt ten może być tym większy, im wyższy jest stopień konkurencyjności gospodarek, im większy jest obszar unii celnej i rynku wewnętrznego, im wyższe są początkowe cła w handlu wewnętrznym i im niższe są cła wobec państw trzecich oraz im większa jest elastyczność gospodarek.

Ustanowienie rynku wewnętrznego powinno prowadzić również do wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw, poprawy efektywności wykorzystania siły roboczej oraz lokowania kapitału, a także wzrostu jego dostępności, jak również do dostępu do nowych rynków zbytu i zaopatrzenia przy jednoczesnym ograniczeniu kosztów transakcyjnych. Zasadniczym efektem ustanowienia wspólnego rynku powinien być jednak wzrost całkowitego dobrobytu (korzyści netto).

Współpraca transgraniczna przedsiębiorstw na pograniczu polsko-niemieckim

Wskazuje się, że na pograniczu polsko-niemieckim dość powszechnie występuje wyraźna koncentracja podmiotów gospodarczych z kapitałem zagranicznym, znacznie częściej podejmujących działalność importową i eksportową niż przedsiębiorstwa działające w regionach niezlokalizowanych przy granicy państwowej (Cieślik 2005; Ciok i in. 2008; Clark 1994; Gruchman 2000; Krok 2007; Lammers i in. 2006). Większość firm zarejestrowanych w polskich i niemieckich regionach przygranicznych to jednak przedsiębiorstwa mikro i małe, nieposiadające kapitału zagranicznego w strukturze kapitałowej, częściej zorientowane na rynek lokalny. Przedmiotem ich umiędzynarodowienia jest zasadniczo bezpośredni import lub eksport dóbr bądź usług, choć nie jest to zjawisko powszechne. Pozostałe formy umiędzynarodowienia przez polskie i niemieckie przedsiębiorstwa przygraniczne podejmowane są stosunkowo rzadko (Ciok 2000, 2004; Ciok i in. 2008; Clark 1994; Gruchman i in. 2002; Hoover 1962; Kłodziński i Rosner 1996; Lammers i in. 2006; Sidorowicz 2011; Wróblewski 2014, 2017).

Współpraca transgraniczna przedsiębiorstw na pograniczu polsko-niemieckim często także charakteryzuje się asymetrią. Przedsiębiorstwa zlokalizowane po dwóch przeciwległych stronach granicy nie dążą do kooperacji w równym

stopniu. Ich zaangażowanie we współpracę wynika bowiem ze stopnia zorientowania rynkowego. Warunkiem podjęcia kooperacji przez podmioty gospodarcze zlokalizowane w regionach przygranicznych nie jest bliskość rynku zbytu lub zaopatrzenia, lecz chęć realizacji zarówno własnych, jak i wspólnych celów rynkowych, stanowiących podstawowe kryterium ich ekonomicznej działalności. Motywują one wręcz przedsiębiorstwa do podjęcia współpracy z innymi podmiotami (Wróblewski 2017). Polskie i niemieckie przedsiębiorstwa przygraniczne często angażują się we współpracę transgraniczną, ale z podmiotami zlokalizowanymi w dalszej odległości od granicy, na przykład w regionach o funkcjach metropolitalnych (Gruchman i in. 2002; Guz-Vetter 2002; Krätke 2002; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Wróblewski 2017). Ekonomia rynku wewnętrznego opiera się bowiem na mechanizmach rynkowych. Tym samym nie należy zakładać *a priori*, że położenie przygraniczne stanowi wystraszający czynnik współpracy transgranicznej przedsiębiorstw. Równie istotne są wielkość finansowa i ekonomiczna przedsiębiorstwa, strategia i motywy umiędzynarodowienia czy skłonność do ryzyka.

Intensywność współpracy przedsiębiorstw uwarunkowana jest także potencjałem ekonomicznym regionów, wynikającym z poziomu aktywności gospodarczej, działalności jednostek samorządu terytorialnego, jakości siły roboczej, potencjału demograficznego czy dostępności komunikacyjnej. Wydaje się zatem, że regiony charakteryzujące się zróżnicowaniem poziomu rozwoju, tak jak te na pograniczu polsko-niemieckim, powinny wykazywać intensywniejsze powiązania przedsiębiorstw niż regiony o zbliżonym poziomie rozwoju. Z badań prezentowanych w literaturze płyną jednak odmienne wnioski (Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Wróblewski 2014, 2017).

Mała intensywność powiązań przedsiębiorstw wynikać może także ze słabej znajomości języka kraju sąsiada wśród osób odpowiedzialnych za podejmowanie w przedsiębiorstwach decyzji strategicznych, choć w literaturze przyjmuje się, że w regionach przygranicznych występuje znacznie wyższy stopień znajomości języka kraju sąsiada niż na obszarach centralnych. Nie bez znaczenia są także uprzedzenia, stereotypy oraz niski poziom wzajemnego zaufania (Guz-Vetter 2002; Komornicki 1998; Martinez 2001; Misiak 2003; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Szul 1999; Wróblewski 2017).

Turystyka zakupowa na pograniczu polsko-niemieckim

Wskazuje się, że zjawisko turystyki zakupowej dotyczy przede wszystkim osób przekraczających granicę pieszo. Ich działalność zakupowa skupia się bowiem wyłącznie w regionie przygranicznym zlokalizowanym po przeciwległej stronie granicy. Z kolei zakres działalności zakupowej osób przekraczających ją z wykorzystaniem środków transportu jest nieokreślony (Ciok 2000), choć z reguły nie przekracza 100 km od granicy. Przyjmuje się zatem, że zjawisko turystyki zakupowej jest powszechne na pograniczu polsko-niemieckim (Gruchman 2000).

Prezentowane w literaturze wyniki badań nie dowodzą jednak słuszności powyższych twierdzeń. Powiązania usługowe i towarowe przedsiębiorstw z klientami indywidualnymi w polskich i niemieckich regionach przygranicznych mają bowiem charakter marginalny i asymetryczny (Wróblewski 2017).

Turystyka zakupowa stanowi wyraz dążenia konsumentów do zaspokojenia swoich potrzeb konsumpcyjnych, w wyniku oddziaływania czynników przyciągających i wypychających oraz trzymających i zniechęcających. Pierwszą grupę stanowią czynniki stymulujące turystykę zakupową. Natomiast druga grupa obejmuje czynniki zniechęcające klientów indywidualnych do przekroczenia granicy w celu zawarcia transakcji kupna–sprzedaży. Czynniki te wzajemnie się uzupełniają. Należy do nich zaliczyć zróżnicowanie cen, jakość i dostępność dóbr lub usług na rynku kraju sąsiada, lokalną koniunkturę, dochody ludności, cenę i podaż pieniądza, politykę fiskalną państwa, strategię i działalność przedsiębiorstw w handlu detalicznym, jak również koszty podróży ponoszone przez konsumentów w celu dotarcia do punktu handlowego lub usługowego. Wskazuje się ponadto, że na pograniczu polsko-niemieckim występuje słaba znajomość języka kraju sąsiada, a nawet jej brak, także wśród klientów indywidualnych (Borusiak i in. 2003; Chojnacki 2001; Ciok 2000, 2004; Ciok, Clark 1994; Dolińska i Niedźwiecka-Iwańczak 2016; Dołzbłasz i Raczyk 2006; Dołzbłasz i Raczyk 2011; Gruchman 2000; Gruchman i in. 2002; Lammers i in. 2006; Martinez 2006b; Miszczuk 2007; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Więckowski 2010; Wróblewski 2017; Zenderowski 2002; Zschiedrich 2010).

Powiązania rynków pracy na pograniczu polsko-niemieckim

Przyjmuje się, że zjawisko migracji pracowników jest niezwykle powszechne w regionach przygranicznych wzdłuż granicy polsko-niemieckiej, prowadząc do wykształcenia się nawet transgranicznego rynku pracy (Borys 1999; Misiak 2002). Dotyczy to przede wszystkim zawodów medycznych i technicznych, wypełniających lukę podażową na lokalnym lub regionalnym rynku pracy w Niemczech. Zjawisko to jest determinowane przez czynniki związane z miejscem pochodzenia (czynniki wypychające) i miejscem docelowej migracji (czynniki przyciągające). Do czynników wypychających zalicza się przede wszystkim niską stopę zatrudnienia i wysoką stopę bezrobocia w regionie pochodzenia, wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego czy niski poziom wynagrodzeń. Natomiast za czynnik przyciągający należy uznać duży popyt na pracę, wyższy poziom i standard życia czy wyższy poziom wynagrodzeń w regionie docelowym (Borusiak i in. 2003; Ciok 2011; Decoville i in. 2010; Lammers i in. 2006; Martinez 1978, 1994a, 1994b, 2001, 2006a, 2006b, 2006c; Zschiedrich 2010).

Specyficzną formą migracji siły roboczej jest podejmowanie przez pracowników zatrudnienia albo wykonywanie pracy w kraju pochodzenia przy jednoczesnym osiedleniu się w regionie przygranicznym zlokalizowanym po przeciwległej stronie granicy. Przyczyną tego jest występowanie znacznego zróżnicowania cen nieruchomości, obowiązywanie niższych stawek podatków pośrednich lub bezpośrednich w jednym z regionów, w szczególności podatku dochodowego od

osób fizycznych, lub poziomu konwergencji albo dywergencji potencjału rozwojowego regionów. Przepływ siły roboczej może mieć zatem charakter jednokierunkowy albo dwukierunkowy i występować w różnym natężeniu (Decoville i in. 2010; Lammers i in. 2006).

Z prezentowanych w literaturze badań wynika jednak, że zjawisko przepływu pracowników w polskich i niemieckich regionach przygranicznych odgrywa jak na razie małą rolę. Przedsiębiorstwa prowadzące działalność na pograniczu polsko-niemieckim zasadniczo nie poszukują i nie zatrudniają pracowników pochodzących z regionu przygranicznego po drugiej stronie granicy, a jeżeli tak, to jest to zjawisko marginalne i asymetryczne (European Commission 2016; Lammers i in. 2006; Wróblewski 2017).

Podsumowanie

W warunkach integracji europejskiej szczególnym czynnikiem powiązań społeczno-gospodarczych na pograniczu polsko-niemieckim jest rynek wewnętrzny UE. Swoboda przepływu towarów, usług i płatności pozwala przedsiębiorstwom przygranicznym na realizację celów rynkowych poprzez dostęp do nowych rynków zbytu lub zaopatrzenia, a klientom indywidualnym – na zaspokojenie ich potrzeb konsumpcyjnych. Natomiast swoboda przepływu pracowników i kapitału umożliwia optymalną alokację czynników produkcji. Z kolei swoboda przedsiębiorczości wyraża się w możliwości utworzenia przez przedsiębiorstwo filii, oddziału lub przedstawicielstwa.

Przyjmuje się, że zjawisko współpracy transgranicznej przedsiębiorstw, turystyki zakupowej i przepływu siły roboczej jest powszechne w regionach na pograniczu polsko-niemieckim (Gruchman 2000; Guz-Vetter 2002; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012). Zjawiska te determinują stopień powiązań produkcyjnych, konsumpcyjnych, usługowych, towarowych i finansowych między tymi regionami. Regiony przygraniczne mogą bowiem, podobnie jak każdy inny region, tworzyć relacje o strukturze sieciowej. Pozwalają im one na zaspokojenie popytu zewnętrznego, tzn. zgłaszanego w innych regionach, oraz popytu wewnętrznego przez podaż z innych regionów (Czyżewska 2012; Isard 1965; Kuciński 1990; Wróblewski 2017).

Prezentowane w literaturze wyniki badań często jednak nie potwierdzają wysuwanych hipotez. Wskazuje się bowiem, że powiązania społeczno-gospodarcze na pograniczu polsko-niemieckim mają charakter marginalny i asymetryczny (Dołzbłasz i Raczyk 2016; Gruchman i in. 2002; Guz-Vetter 2002; Lammers i in. 2006; Raczyk, Dołzbłasz i Leśniak-Johann 2012; Wróblewski 2014, 2017; Zschiedrich 2010). Tym samym nie należy zakładać *a priori*, że położenie przygraniczne stanowi wystarczający czynnik powiązań społeczno-gospodarczych. Równie istotne są poziomy: cen, płac oraz dochodu rozporządzalnego ludności, jakość i dostępność dóbr lub usług, lokalna koniunktura, stopień znajomości języka kraju sąsiada, strategia i poziom rozwoju lokalnego lub regionalnego, cele i motywy działalności przedsiębiorstw, stopa bezrobocia i zatrudnienia, wydajność i produktywność pracy, jakość i dostępność czynników pracy, polityka

podatkowa państwa, zmienności kursów walut, podaży pieniądza czy stopy procentowej. Powiązania regionów przygranicznych mogą zatem kształtować się w różnym stopniu i w różnych kierunkach w zależności od stopnia oddziaływania mechanizmów rynkowych i otoczenia rynkowego. Tym samym rozważania poświęcone zjawiskom współpracy transgranicznej przedsiębiorstw, turystyki zakupowej i przepływu siły roboczej powinny w większym stopniu koncentrować się na ich ekonomicznych przyczynach i uwarunkowaniach, w szczególności na ekonomice rynku wewnętrznego UE.

Literatura

- Andreasik J., Kawałko B., Kawecka-Wyrzykowska E., Szlachta J., 2003, *Perspektywy przygranicznej współpracy polsko-ukraińskiej w świetle członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Zamość: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu.
- Bański J., Dobrowolski J., Flaga M., Janicki W., Wesołowska M., 2010, *Wpływ granicy państwowej na kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego wschodniej części województwa lubelskiego*, Studia Obszarów Wiejskich, t. XXI, Warszawa: Wydawnictwo Bernardinum.
- Barcz J. (red.), 2011, *Prawo gospodarcze Unii Europejskiej*, Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo.
- Białobrzaska R., Kisiel R., 2003, *Współpraca transgraniczna wschodnich regionów Polski*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Bilczak V.S., 2002, *Cross-border Economics*, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Olsztynie.
- Borusiak B., Małkowska M., Mikołajczyk J., Sławińska M., 2003, „Strategie marketingowe w handlu detalicznym i ich oddziaływanie na zachowania nabywców – analiza porównawcza Polska–Niemcy”, w: R. Barczyk (red.), *Rozwój gospodarczy i rozwój przedsiębiorstw na pograniczu polsko-niemieckim w procesie integracji Polski z Unią Europejską*, Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Borys T., 1999, *Węzłowe problemy statystyki transgranicznej*, Kraków: Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Chojnacki M., 2001, „Działania integracyjne w niemiecko-polskim euroregionie”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1, s. 109–130.
- Cieślak A., 2005, „Location of foreign firms and national border effects: The case of Poland”, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, t. 96, nr. 3, s. 287–297.
- Ciok S., 2000, „Pogranicze zachodnie Polski w perspektywie integracji europejskiej”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1, s. 91–104.
- Ciok S., 2004, *Pogranicze polsko-niemieckie. Problemy współpracy transgranicznej*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ciok S., 2011, „Obszary problemowe w planowaniu przestrzennym ze szczególnym uwzględnieniem obszarów peryferyjnych Polski Zachodniej”, w: *Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych. Wybór referatów konferencyjnych*, Warszawa: Departament Programów Ponadregionalnych, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Ciok S., Dołzbłasz S., Leśniak M., Raczyk A., 2008, *Polska–Niemcy. Współpraca i konkurencja na pograniczu*, Studia Geograficzne 81, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Ciok S., Dołzbłasz S., Raczyk A., 2006, *Dolny Śląsk. Problem rozwoju regionalnego*, Studia Geograficzne 79, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Clark T., 1994, „National boundaries, border zones, and marketing strategy: A conceptual framework and theoretical model of secondary boundary effect”, *Journal of Marketing*, t. 58, nr 5, s. 67–80.
- Czarczyńska A., Śledziewska K., 2003, *Teoria integracji europejskiej*, Warszawa: C.H. Beck.
- Czyżewska D., 2012, „Istota konkurencyjności regionów”, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, r. 74, z. 4, s. 203–217, Poznań: Wydział Prawa i Administracji im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Decoville A., Durand F., Sohn Ch., Walther O., 2010, *Spatial integration in European cross-border metropolitan regions: A comparative approach*, CEPS INSTEAD Working Papers, Working Paper No 2010–40, Luxembourg: Department of Geography, Centre for Population, Poverty and Public Policy Studies.
- Dolińska K., Niedźwiecka-Iwańczak N., 2016, „Mieszkańcy pogranicza zachodniego o niemieckich sąsiadach a Polacy o Niemcach”, w: A. Sadowski, U. Abłazewicz-Górnicka (red.), *Pogranicze. Studia Społeczne*, t. 27, cz. 2, Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Dołzbłasz S., 2012, „Transborder relations between territorial units in the Polish-German borderland”, *Geographia Polonica*, t. 85, nr 3, s. 23–36, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyńskiego PAN.
- Dołzbłasz S., 2016, „Sieć współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-czeskim”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 4, s. 62–78.
- Dołzbłasz S., Raczyk A., 2011, „Projekty współpracy transgranicznej na zewnętrznych i wewnętrznych granicach Unii Europejskiej – przykład Polski”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 3, s. 59–80.
- Dołzbłasz S., Raczyk A., 2016, „Transborder co-operation and competition among firms in the Polish-German borderland”, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, t. 108, nr 2, s. 141–156.
- European Commission, 2016, *Collecting solid evidence to assess the needs to be addressed by Interreg crossborder cooperation programmes*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gruchman B., 2000, „Miejsce i rola obszarów pogranicza polsko-niemieckiego w ogólnych koncepcjach zagospodarowania przestrzennego kraju”, w: B. Gruchman, F. Walk, E. Nowińska (red.), *Strategia rozwoju lokalnego na przykładzie gmin pogranicza polsko-niemieckiego*, Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Gruchman B., Łażniewska E., Parowicz I., Kötze A., Huskoba G., Osiecka A., 2002, „Współpraca transgraniczna przedsiębiorstw na pograniczu polsko-niemieckim na przykładzie województw zachodniopomorskiego i lubuskiego oraz landu Brandenburgii”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 4, s. 23–48.
- Guz-Vetter M., 2002, *Polsko-niemieckie pogranicze. Szanse i zagrożenia w perspektywie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Hoover E., 1962, *Lokalizacja działalności gospodarczej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Isard W., 1965, *Metody analizy regionalnej. Wprowadzenie do nauki o regionach*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Jakubowski A., Miszczuk A., Kawałko B., Komornicki T., Szul R., 2017, *New Borderland. Cross-border Relations and Regional Development*, Oxon–New York: Regions and Cities. Regional Studies Association, Routledge-Taylor & Francis Group.
- Kawałko B., 2008, *Granica wschodnia jako czynnik ożywienia i rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów przygranicznych. Synteza*, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Kłodziński M., Rosner A., 1996, „Pogranicze zachodnie w okresie przemian systemowych. Podsumowanie badań”, w: M. Kłodziński, A. Rosner (red.), *Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich pogranicza zachodniego*, Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.
- Komornicki T., 1998, „Granice Polski jako bariery przestrzenne”, w: J. Kitowski (red.), *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej. Próba syntezy*, Rozprawy i Monografie Wydziału Ekonomicznego 15, Rzeszów: Wydział Ekonomiczny Filii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Rzeszowie.
- Koschatzky K., 2000, „A river is a river-cross-border networking between Baden and Alsace”, *European Planning Studies*, t. 8, nr 4, s. 429–449.
- Krätke S., 2002, „The regional impact of EU Eastern enlargement: A view from Germany”, *European Planning Studies*, t. 10, nr 5, s. 651–664.
- Krok K., 2007, „Współpraca przygraniczna jako czynnik rozwoju lokalnego”, w: G. Gorzelak (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kuciński K., 1990, *Podstawy teorii regionu ekonomicznego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Laine J., 2012, „Border paradox: Striking a balance between access and control in asymmetrical border settings”, *Eurasia Border Review*, t. 3, nr 1, s. 51–79, Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Lammers K., Niebuhr A., Polkowski A., Stiller S., Hildebrandt A., Nowicki M., Susmarski P., Tarkowski M., 2006, *Polsko-niemiecki obszar przygraniczny w roku 2020 – Scenariusz rozwoju i zalecenia odnośnie jego realizacji*, Hamburg: Hamburgisches Welt-Wirtschafts.
- Lawrence J., 2010, „Moral entrepreneurs and moral geographies on the US/Mexico border”, *Social & Legal Studies*, t. 19, nr 3, s. 299–310.
- Leimgrüber W., 1991, „Boundary, values and identity: The Swiss-Italian transborder region”, w: D. Rumley, J.V. Minghi (red.), *The Geography of Border Landscapes*, London: Routledge.
- Lösch A., 1961, *Gospodarka przestrzenna. Teoria lokalizacji*, przeł. K. Dziewoński, W. Lissowski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Martinez O.J., 1978, *Border Boom Town. Ciudad Juárez since 1847*, Austin: University of Texas Press.
- Martinez O.J., 1994a, *Border People. Life and Society in the U.S. – Mexico Borderlands*, Tucson: The University of Arizona Press.
- Martinez O.J., 1994b, „The dynamics of border interaction. New approaches to border analysis”, w: C.H. Schofield (red.), *Global Boundaries. World Boundaries*, t. 1, London: Routledge.
- Martinez O.J., 2001, *Mexican-origin People in the United States. A Topical History*, Tucson: The University of Arizona Press.

- Martinez O.J., 2006a, „Filibustering and racism in the borderlands”, w: O.J. Martinez (red.), *U.S.-Mexico Borderlands. Historical and Contemporary Perspectives*, Lanham: Jaguar Books.
- Martinez O.J., 2006b, „Prohibition and depression in Ciudad Juárez-El Paso”, w: O.J. Martinez (red.), *U.S.-Mexico Borderlands. Historical and Contemporary Perspectives*, Lanham: Jaguar Books.
- Martinez O.J., 2006c, *Troublesome Border*, Tucson: The University of Arizona Press.
- Misiak W., 2002, „Polityka zagraniczna wobec zmian społecznych z perspektywy obszarów transgranicznych”, w: R. Stemplowski, A. Żelazo (red.), *Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Misiak W., 2003, „Funkcje granic”, w: M. Zielińska (red.), *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Teorie, studia, interpretacje*, t. 1, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Miszczuk A., 2007, *Zewnętrzna granica Unii Europejskiej – Ukraina. Możliwości wykorzystania dla dynamizacji procesów rozwojowych*, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Musiakowska I., Sapała M., Wróblewski Ł., 2012, „The strengthening of the Single European Market vs. the crisis”, *Poznan University of Economics Review*, t. 12, nr 2, s. 74–105.
- Nowak-Far A., 2013, *Prawo i ekonomia rynku wewnętrznego Unii Europejskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
- Perkmann M., 1999, „Building governance institutions across European borders”, *Regional Studies*, t. 33, nr 7, s. 657–667.
- Perkmann M., 2003, „Cross-border regions in Europe significance and drivers of regional cross-border co-operation”, *European Urban and Regional Studies*, t. 10, nr 2, s. 153–171.
- Perkmann M., 2007a, „Construction of new territorial scales: A framework and case study of the EUREGIO cross-border region”, *Regional Studies*, t. 41, nr 2, s. 1–15.
- Perkmann M., 2007b, „Policy entrepreneurship and multilevel governance: A comparative study of European cross-border regions”, *Environment and Planning C: Government and Policy*, t. 25, nr 6, s. 861–879.
- Perkmann M., Spicer A., 2007, „Healing the scars of history: Projects, skills and field strategies in institutional entrepreneurship”, *Organization Studies*, t. 28, nr 7, s. 1101–1122.
- Poleszczuk J., Sztóp-Rutkowska K., Porankiewicz-Żukowska A., Kiszkiel Ł., Klimczuk A., Mejsak R.J., 2013, *Samorządowa i obywatelska współpraca transgraniczna w województwie podlaskim*, Białystok: Fundacja Laboratorium Badań i Działań Społecznych SocLab.
- Raczyk A., Dołzbłasz S., Leśniak-Johann M., 2012, *Relacje współpracy i konkurencji na pograniczu polsko-niemieckim*, Wrocław: Wydawnictwo Gaskor.
- Shcherba H.I., 2008, „Współczesne problemy transgranicznej współpracy Ukrainy i Polski w świetle badań socjologicznych”, w: M.G. Woźniak (red.), *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Sidorowicz L., 2011, „Wpływ granicy państwowej na koszt transakcyjny transgranicznej wymiany handlowej”, w: M. Gołoś, A. Kasińska-Metryka (red.), *Europa regionów*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Słowińska B., 2009, „Euroregiony pogranicza polsko-rosyjsko-litewsko-białorusko-ukraińskiego i ich rola we współpracy transgranicznej”, w: K. Kosiedowski (red.), *Pogranicze w trakcie przemian. Rozwój i współpraca transgraniczna regionów Polski Wschodniej i państw sąsiednich w kontekście integracji europejskiej*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Strassoldo R., 1989, „Border studies: The State of the art in Europe”, w: A.I. Asiwaju, P.O. Adeniyi (red.), *Borderlands in Africa. A Multidisciplinary and Comparative Focus on Nigeria and West Africa*, Lagos: University of Lagos Press.
- Stryjakiewicz T., 1998, „The changing role of border zones in the transforming economies of East-Central Europe: The case of Poland”, *GeoJournal*, t. 44, nr 3, s. 203–213.
- Szmigiel-Rawska K., Dołzbłasz S., 2012, *Trwałość współpracy przygranicznej*, Warszawa: CeDeWu.
- Szul R., 1999, „Transformacja a rozwój obszarów przygranicznych”, w: A. Mync, R. Szul (red.), *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, Warszawa: Wydawnictwo Rolewski.
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.Urz. UE C 326 z 26.10.2012.
- Vaishar A., Dvořák P., Hubačiková V., Zapletalová J., 2013, „Contemporary development of peripheral parts of the Czech-Polish borderland: Case study of the Javorník area”, *Geographia Polonica*, t. 86, nr 3, s. 237–254, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN.
- Van Houtum H., 1998, *The Development of Cross-border Economic Relations*, Amsterdam: ThelaThesis Publishers.
- Więckowski M., 2010, *Turystyka na obszarach przygranicznych polski*, Prace Geograficzne, nr 224, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN.
- Wiktor W.J., 2005, *Rynek Unii Europejskiej. Koncepcja i zasady funkcjonowania*, Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Wróblewski Ł., 2010, „Polsko-niemiecko-szwedzka współpraca regionalna w latach 2007–2013 w Euroregionie Pomerania”, *Przegląd Zachodni*, nr 3, s. 192–200.
- Wróblewski Ł., 2011, „Rynek wewnętrzny jako priorytet polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej”, *Przegląd Zachodni*, nr 3, s. 281–194.
- Wróblewski Ł., 2012, „Single European Market as an anti-crisis factor in the economic growth of the European Union”, *Institute for Western Affairs' Bulletin*, nr 93.
- Wróblewski Ł., 2013a, „Koncepcja regionu transgranicznego”, *Studia Doktorantów Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, nr 12, s. 170–180.
- Wróblewski Ł., 2013b, *New Approach towards Research in Cross-border Region*, Working Papers, Poznan: Faculty of International Business and Economics Poznan University of Economics.
- Wróblewski Ł., 2014, „Transgraniczne powiązania przedsiębiorstw z Frankfurtu nad Odrą i Słubic, Görlitz i Zgorzelca oraz Guben i Gubina”, w: S. Ciok, S. Dołzbłasz (red.), *Współczesne wyzwania polityki regionalnej i gospodarki przestrzennej*, Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Wróblewski Ł.D., 2017, *Koncepcja pięciostopniowej integracji regionów przygranicznych*, Warszawa: Difin.
- Zenderowski R., 2002, „Stosunki między mieszkańcami miast podzielonych granicą państwową na przykładzie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna (Český Těšín). Studium socjologiczne”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1, s. 49–78.

Zschiedrich H., 2010, „Grenzüberschreitende Kooperation Zwischen Deutschen und Polnischen KMU: bedingungen, erfahrungen und perspektiven”, w: *Strategie zarządzania mikro i małymi przedsiębiorstwami. Mikrofirma 2010, Zeszyty Naukowe nr 585, Ekonomiczne Problemy Usług nr 50*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.